

Een interessant orgel te Marum

Wie in Marum de kerk betreedt, valt wat betreft het orgel vrijwel letterlijk met de deur in huis. Het instrument staat direct achter het ingangsportaal op een laag podium voor de torenwand. De klank van het orgel is op het eerste gehoor niet bijster interessant; de kas wekt dan ook heel andere verwachtingen dan wat men in werkelijkheid hoort. Als historisch interessant object uit de zeventiende eeuw biedt het oude deel van het front niettemin voldoende stof tot een nader onderzoek naar de herkomst van dit orgel, dat op geheel eigen wijze een facet toevoegt aan het veelkleurigheid van het Groninger orgellandschap.

Inleiding

Het Groninger Westerkwartier is – vergeleken met andere delen van de provincie – als orgellandschap vrij jong. In de meeste kerken werd pas in de negentiende of twintigste eeuw voor het eerst een orgel geplaatst en instrumenten van vroegere tijd zijn vrij zeldzaam. Uit de periode voor 1800 dateren momenteel de orgels (of belangrijke delen daarvan) van de Hervormde kerken te Ezinge, Niezijl en Zuidhorn en de voormalige Hervormde kerken (nu in het bezit van de Stichting Oude Groninger Kerken) te Midwolde, Niehove en Marum. Al deze instrumenten – deels van elders afkomstig – hebben in het verleden meer of minder ingrijpende veranderingen ondergaan¹.

Van deze orgels is dat te Marum wel het verst van zijn oorspronkelijke hoedanigheid afgedwaald: niet alleen ging het zeventiende-eeuwse binnenwerk geheel verloren en werd het front uitgebreid, ook verhuisde het orgel uit Zuid-Nederland naar een geheel ander deel van ons land.

Voorgeschiedenis

Het orgel werd in 1939 in Marum geplaatst en was afkomstig uit de Hervormde kerk te Ginneken (bij Breda). De orgelgeschiedenis van laatstgenoemde kerk begint, voor zover bekend, omstreeks 1650². Op dat moment stond er een "posityf", dat in de plaats was gekomen van een voorheen al aanwezig ander positief.

In 1657 en 1658 werd in deze kerk aan een orgel gewerkt. Niet duidelijk is, of het daarbij nu om de bouw van een geheel nieuw orgel ging, dan wel om een grondige verbouwing van het aanwezige positief. Er zijn gegevens bewaard gebleven over werkzaamheden aan de orgelkas (waarbij gerept wordt over de "reparatie" van het orgel). Hierin is onder andere het volgende te lezen³:

Betaelt aen Sr. Peter Paludanus over het schilderen en uijthaelen van de bovenste crollen ende de groote vergulde letteren van 't jaer-schrift onder het Prestant te maken, als noch voor het verven van de twee horden boven de borstweringe ende den solder van 't oxael, tsamen twee en dertigh gld. en tien stuivers bij specificatie ende quitantie van dato den 29 Octobris 1658 dus alhier 32-10-0

Betaelt alnoch aen den selven Paludanus wegens het maken van de vergulde letteren der acht Registers ende het jaerschrift ter zijden aen de orgel-kasse vier gld. bij quitantie van dato den 29 Octobris 1658 dus alhier 4-0-0

Betaelt aen Mons. Francois Paludanus voor 't vergulden van de drie onderste pyramiden twee capitelen; item de saterkens met den nachtegael te vergulden en te schilderen; item van de vergulde letteren van den trammelant en nachtegael te maken; als noch van de letteren en wapens, die op de friesen

1 Het orgel in de kerk van Marum.

ter zijden staen. Ende van het deksel boven de clavier met pallesantere verve te schilderen, tsamen ses en twintich gulden bij quitantie dus alhier 26-0-0

Jammer genoeg is een bestek van de werkzaamheden door orgelmaker Johann Reimschmitt niet bewaard gebleven. Toch kunnen we aan bovenstaande teksten enige details over het uiterlijk ontleenen: het klavierdeksel werd imitatie palissander geschilderd (vermoedelijk in aansluiting op de al aanwezige beschildering van de onderkas, vt). In het front en op de zijden van de kas werden "vergulde letteren" (de tekst wordt later vermeld door Broekhuizen⁴) en het jaartal 1658 aangebracht; verder werden onder andere opzetstukken op de balustrade (vóór de klaviatuur?) en (wapen)schilden van kleuren voorzien.

1 Zie de complete inventarisatie van dit gebied in: Jaap Brouwer e.a., *Westerkwartier. Het Groninger orgelbezit van Adorp tot Zijldijk 2* (Groningen 1995).

2 Gegevens over de Brabantse periode werden ontleend aan: Frans Jespers, *Repertorium van orgels en orgelmakers in Noord-Brabant tot omstreeks 1900* ('s-Hertogenbosch, 1983) 104. Daarnaast werd informatie speciaal over Ginneken ontleend aan een studie door N.A.J. de Voogd te Ulvenhout, aanwezig in de documentatie van de Werkgroep orgeldocumentatie Noord-Brabant te Oosterhout. Ook F. Jespers, *Sieur Jacobus Zeemans* (Etten-Leur, 1992) was een nuttige bron van informatie.

3 A. Hallema, *Geschiedenis van de Nederlands Hervormde Gemeente te Ginneken* (Ginneken, 1940) 128-129; dr. E.P. Jespers te Voerendaal maakte mij hierop attent.

4 G.H. Broekhuizen Sr., *Orgelbeschrijvingen*. Uitgegeven door de Nederlandse Vereniging voor Muziekgeschiedenis; A.J. Gierveld, ed. (Amsterdam, 1986) 333; G 55. Ginneken en Bavel, Provincie Noord-Holland [sic!].

2 Ginneken, Hervormde kerk. Het tot preekkerk ingerichte koor, met het orgel in de opstelling van 1883 tot 1939 en het orgelfront zoals het door J. van Gelder is vormgegeven. Van het vroegere orgel bleven alleen de houten delen van het front gehandhaafd. Frontpijpen, zijtorens, bekroningen en een deel van het ornamentwerk dateren uit 1890.

Foto november 1926.

Is in bovenstaande tekst over de "reparatie van 't orgel" duidelijk sprake van verfraaiing van de kas, in het keuringsrapport⁵ wordt gerept van "het nieuw orgel". Vermoedelijk heeft Reimschmitt een nieuw instrument gebouwd in een bestaande kas, mogelijk die van het al aanwezige positief. In dat geval zou de kas dus ouder zijn dan 1658! Stilistisch onderzoek zou daar uitsluitsel over kunnen geven.

Het instrument werd op 3 oktober 1658 gekeurd door David Martini en Henric van de Locht. Eerstgenoemde was – hoewel blind – van 1657 af organist van de Grote Kerk in Breda. Van Henric van de Locht zijn, behalve zijn functie als organist (onder andere van 1661 tot 1679 van het Begijnhof in Breda) ook enige werkzaamheden als orgelmaker bekend. Jespers veronderstelt dat hij het vak bij Reimschmitt heeft geleerd. Daarnaast bleven enkele composities van zijn hand bewaard.

Over de orgelmaker Reimschmitt is niet veel bekend. Jespers⁶ heeft studie gemaakt van hem en zijn opvolgers en ver-

3 Heesbeen, Hervormde kerk. De kas (het gedeelte boven het sofiet), de frontpijpen en de luiken stammen nog van het orgel dat Hendrich Metzker in 1685-1686 in de Hervormde kerk te Waalwijk plaatste. Vergelijk dit front met het oude deel van het orgelfront in Ginneken/Marum.

onderstelt, dat Reimschmitt de rampspoeden van de Dertigjarige Oorlog in zijn thuisland Silezië ontvlucht is en daarna zijn heil in Holland heeft gezocht. Daar zijn van hem werkzaamheden bekend in Veere (1648), Leiden (Hooglandse Kerk, 1649) en Rotterdam (Laurenskerk, eveneens 1649). Hij moet zich kort daarna in Breda hebben gevestigd; tot zijn dood (in 1660) verrichtte hij in deze stad en de omgeving diverse werkzaamheden. Enige invloed van zijn werkwijze is via Henric van de Locht bij diens meesterknecht Hendrich Metzker merkbaar, getuige de nog bewaard gebleven orgelkas in Heesbeen, oorspronkelijk in 1685/86 gebouwd voor de Hervormde kerk te Waalwijk. In hoeverre een aantal kenmerken van de bouwwijze van diens vermoedelijke knecht Jacobus Zeemans wellicht zelfs nog op Reimschmitt zijn terug te voeren, kan niet meer worden vastgesteld.

Behoudens de toevoeging van een vrij pedaal aan het orgel in Ginneken door genoemde Jacobus Zeemans (bij een restauratie in 1708) is er gedurende lange tijd vermoedelijk erg weinig aan het instrument veranderd.

De oudst bekende dispositie van het instrument dateert uit ongeveer 1790 en luidt aldus⁷:

Ginneken in de Baronie van Breda

Het Orgel in de Gereformeerde Kerk heeft op een handclavier en een ter verlenging van het kort octaaf met bijvoeging van eenige toonen van het Contra Octaaf aangelegd vry pedaal 9 stemmen.

Manuaal, kort octaaf 8 stemmen

1 Praestant	8 v.disc.
2 Holpyp	8 - geheel
3 Praestant	4 - - - - -
4 Fluit	4 - - - - -
5 Octaaf	2 - - - - -
6 Quintpraest.	1 1/2 - - - - -
7 Mixtuur 2 sterk gehalveert de bas onder den tytel van Octaaf bas, de disc. onder dien van Mixtuur	
8 Sesquialtera	2 st. disc.
Pedaal de 1 stem	
Holpyp	12 voet.
By dit werk zyn 2 blaasbalgen.	

De Pedaaltoonen zijn Contra G A B^b B groot C[#] Eb F[#] G[#], voorts aan de manuaaltoetsen aangehangen tot groot A. Stomme Registers.

Tremulant

Ventiel, de trekker van deeze laatste heeft eertyds gediend voor een Nachtegaal waar van nog het bakje met de pypen voorhanden zyn dog de conduct is weggenoomen.

Het is A₀ gemaakt door Junior Reimschmidt te Ant en A₀ veranderd en 't Pedaal bygebragt door J. Zemans.

Ook omstreeks 1850 moet het instrument zich (ook uiterlijk) nog in deze staat hebben bevonden, getuige de beschrijving bij Broekhuizen⁸:

Het orgel in de kerk der hervormde gemeente te Ginneken is van oude datum. Op de zijde der kast staat met vergulde letters geschilderd:

'Praetore angelo bone pastore Theodore Sandvoort, Jacobus Seemans restauravit et multo perfectud elabarit 1708. Praetore Gislato van Berkel pastore, Theodore van Erl Nioma Geldero Rijmschmidt Silesius 1658.' Dit orgel heeft zulk een krachtige en doordrin-

5 Hallema, *Geschiedenis*, 127.

6 Jespers, *Zeemans*, 5 en 6.

7 Victor Timmer, 'Een exemplaar van 'Hess' met aantekeningen', *De Mixtuur*, nr. 59 (maart 1988) 398-415, hier 402-406; op pagina 403 een foto van de originele kanttekening.

8 Broekhuizen, *Orgelbeschrijvingen*, 333.

gende toon zonder de minste scherpte, als men van zulk een klein werk zeldzaam vind. Heeft 8 stemmen, een handclavier, geen pedaal en twee blaasbalgen.

Prestant	4 vt
Prestant D.	8 vt
Holpijp	8 vt
Fluit	4 vt
Quint Prestant	11/2 vt
Octaaf	2 vt
Mixtuur	2 st
Sexqualter	2-3 st

Tremulant, nagtegaal

Het pedaalregister was weer verwijderd maar wel was een aanhangen pedaal aanwezig, zoals blijkt uit een brief uit 1887.

Na 1880 werd bij herhaling gesproken over een restauratie en eventuele vergroting van het orgel, onder andere met de orgelmaker Witte. In 1882/83 werd de kerk inwendig gewijzigd; stond het orgel voorheen "in den oostelijken hoek", nu kwam het (met de kansel) te staan op de afscheiding tussen de preekkerk (die op dat moment bestond uit koor, viering en transept) en het als bergruimte benutte schip. Over het instrument werd opgemerkt: "Het orgel, dat zeer slecht is, wordt met belangrijke onkosten aan de verplaatsing enz. verbonden, gerestaureerd, en ofschoon het zeer oud is, nog in gebruik gehouden in de hoop van latere algeheele vernieuwing, wanneer de kerkekas zulks mogt gedoogen, of anders een belangstellende een nieuw orgel mogt willen schenken, meer in harmonie met het inderdaad nette kerkgebouw⁹."

Zo'n gulle gever was er helaas niet en daarom werd voor f 270,- het orgel hersteld door de Belgische orgelmaker Ch. Anneesens, die het instrument in die tijd in onderhoud had. Ook moet enig pijpwerk op een pneumatische kegellade achter het orgel zijn bijgeplaatst. De gedichte opening in een frontpaneel van de onderkas heeft wellicht plaats geboden aan een bijbehorende trede.

Al enige jaren later kwamen er weer klachten over windverlies. Daarmee had het instrument toch zijn langste tijd gehad, want op 6 juli 1890 werd in Ginneken een nieuw mechanisch orgel van

J. van Gelder uit Leiden geplaatst. Deze weinig op de voorgrond tredende orgelmaker had zijn werkterrein voornamelijk in het westen van ons land. Een tweeklaviers instrument van zijn hand, in 1893 gebouwd voor de Hervormde kerk te Rotterdam-Feijenoord, staat sinds 1917 in de Gereformeerde kerk te Musselkanaal. Het oude orgel in Ginneken werd door Van Gelder vrijwel geheel afgebroken. Wel gebruikte hij voor zijn nieuwe orgel het oude front van het Reimschmitt-orgel, na dat met zijtorens te hebben vergroot.

In 1928 is aan het orgel gewerkt door De Koff (uit Utrecht). Op dat moment bleek achter op de lade een Aeoline te staan. Tien jaar later deed De Koff Jr. de aanbeveling de Viola om te intoneren tot een Salicional.

Bij de restauratie van de kerk in 1934-1940 werd het schip weer bij de kerkruimte getrokken¹⁰. In de nieuwe situatie achtte men het oude orgel onvoldoende op zijn plaats; besloten werd een groter instrument aan te schaffen.

De plaatsing te Marum en verdere lotgevallen

Het Van Gelder-orgel werd voor f 640,- verkocht aan de Hervormde Gemeente Marum, die tot dan toe geen pijporgel bezat. De diensten werden nog begeleid op een harmonium. De "Nederlandschen Klokken- en Orgelraad" (NKO), die had bemiddeld bij de transactie tussen Ginneken en Marum, hield ook toezicht op de overplaatsing en restauratie, voor f 1035,- uitgevoerd door de fa. Valckx en Van Kouteren & Co te Rotterdam. Het instrument werd grondig hersteld en geplaatst op een podium tegen de torenmuur. De dispositie werd iets gewijzigd en de intonatie van het pijpwerk werd herzien ter verkrijging van het "ouderwetsche toonkarakter". Wat men zich daarbij voorstelde en op welke wijze men dat wilde bereiken laat zich goed aflezen uit een deel van het bestek¹¹:

Art.5. Pijpwerk.

Alle bestaande pijpen worden nagezien, gereinigd, waar nodig opgerond en hersteld, speciaal bij de stemlappen, welke breed en behoorlijk-bevestigd moeten zijn. Ontbrekende of loszittende zijbaarden zullen opnieuw worden

4 De kerk van Marum: interieur naar het westen voordat in 1963 de eenvoudig-gedistingeerde, laat-achttiende-eeuwse banken hoogst ongelukkig door stoelen werden vervangen.

bevestigd. De kastbaarden der strijkers worden verwijderd en bij de grootste pijpen (voorzoover beslist noodzakelijk) vervangen door zijbaarden met rollen. Het beschadigde bovengedeelte van sommige pijpen zal worden afgesneden en vervangen door nieuwe opzetstukken, waarin voor de pijpen tot aan de 1/2-voet breede stemkrullen in den bovenrand worden ingesneden. De stoppen en deksels der gedekte pijpen worden opnieuw zuiver sluitend gemaakt. Voorzoover nodig worden de houten pijpen opnieuw verlijmd en door houtworm aangetaste deelen met Xylamon behandeld of vernieuwd.

De opsnode van alle daarvoor in aanmerking komende pijpen zal worden verlaagd en geëgaliseerd.

De Quint 2 2/3' wordt een octaaf naar beneden opgeschoven tot Quint 1 1/3' en het bovenste octaaf in bijpassende mensuren en alliage bijgemaakt.

De Cornet 3 sterk (thans samengesteld: c1 = 4, 2 2/3, 2) wordt door afsnijding van het pijpwerk gemaakt tot: 2 2/3, 2, 1 3/5.

Art. 6. Intonatie.

De intonatie wordt geheel herzien en zachter gemaakt in het ouderwetsche toonkarakter, waarbij speciaal zal

⁹ Timmer, 'Een exemplaar', 404-406, met verwijzing naar *Van Alphen's Kerkelijk Handboek* (1885) 230-231.

¹⁰ Zie voor de veranderingen in de kerk van Ginneken: Regn. Steensma, *Opdat de ruimten meevieren. Een studie over de spanning tussen liturgie en monumentenzorg bij de herinrichting en het gebruik van monumentale hervormde kerken* (Baarn, 1982) 13-15.

¹¹ Een copie van het bestek alsmede andere gegevens met betrekking tot deze restauratie, in het bijzonder ontleend aan het Register van Kerkelijke Zaken van Marum, 1821-1953, berustend in het zich ter plaatse bevindend deel van het archief van de Hervormde Gemeente Marum, werden mij verstrekt door de heer W.H. de Boer te Niebert.

6 De kerk van Marum. Details van het pijpwerk: voor staat een pijp van de Holpijp 8 vt, daarachter pijpen van de Vlakfluit 2 vt.

5 De kerk van Marum. Opschriften op de achterzijde van de middentoren ter herinnering aan de inwijding in Ginneken en de plaatsing in Marum.

worden gelet op heldere aanspraak der open labiaalstemmen, op draagkracht voor het gemeentegezang, en op doorzichtigheid van het geluid bij polyfoon spel.

De aanspraak van alle pijpwerk zal vlug zijn en niet begeleid door slissende, fluit of blazende bijgeluiden.

De opsneden worden bij voorkeur laag en recht gehouden, de kern zoo bescheiden mogelijk, en dan met zorg, gestemd.

De intonatie der afzonderlijke stemmen wordt als volgt:

Bourdon 16': helder, doch te sterk Holpijpkarakter, het groot octaaf sterker maken.

Praestant 8': vrij vol en krachtig, strijkend, strak Praestantkarakter, nergens fluitachtig.

Holpijp 8': helder, zeer vol en week Roerfluitkarakter.

Salicionaal 8': kalm strijkend, vrij vol Salicionaalkarakter.

Unda Maris 8': als Salicionaal 8', doch meer strijkend en minder vol.

Octaaf 4': ijler en strijkender als Praestant 8', ook in de hoogte niet fluitachtig.

Gedekte fluit 4': vol, helder, afgerond Roerfluitkarakter.

Vlakfluit 2': frisch, duidelijk, rond fluitkarakter.

Quint 1 1/3': helder, doch niet te brutaal, Mixtuurkarakter.

Cornet 3 sterk: vol en duidelijk, goed versmeltend, Cornetkarakter.

De officiële ingebruikneming vond plaats op 1 juni 1939; daarbij liet Carel Opten, organist van de Lutherse kerk te Groningen, die voor f 25,- was ingehuurd, horen "(...) welke mooie registers aanwezig zijn, inzonderheid de fluit." Namens de NKO werd het instrument op 29 april en 3 juni van dat jaar gekeurd door Mr. A. Bouman, Ir. P. Kluyver en F. Timmermans. De tekst op de achterzijde van de middentoren, herinnerend aan de ingebruikneming van het orgel in 1890 te Ginneken, werd aangevuld met een mededeling over de plaatsing te Marum.

Het voorheen in de kerk gebruikte harmonium ("een gift van wijlen ds. de Graaf") werd geschonken aan "de inrichting voor achterlijke kinderen" te Emmen¹².

Het Van Gelder-orgel is sindsdien niet gewijzigd.

Huidige toestand

Het instrument heeft momenteel als dispositie (volgorde op de lade vanaf het front):

Ventiel-*Calcant*: buiten gebruik; benaming op de registerknop verwijderd

Praestant 8 vt: C - B in front (torens); c - f'' op de lade, met expressions

Bourdon 16 vt: C - b hout, gedekt, achter front en aan zijkant; discant metaal, gedekt, op de lade, ouder dan 1890, ronde gekraste labia; randen van de hoeden vertonen plaksporen van belering

Salicionaal 8 vt: C - B in Holpijp 8 vt; c - f'' metaal, expressions

Holpijp 8 vt: C - B hout, gedekt, op de lade; c - f'' zoals bij Bourdon 16vt, ouder dan 1890

Octaaf 4 vt: metaal, alle pijpen met expressions

Quint 1 1/3 vt: stemkrullen

Gedekte Fluit 4 vt: metaal, gedekt; de 12 kleinste pijpjes zijn open, conisch; inscriptie op pijp C: "Fluit 4 vt 1890"

Vlakfluit 2 vt: metaal, conisch (aan bovenzijde verlengd); pijpen b - f'' geen stemkrullen; geronde opsnede; opschrift op pijp C: "piccolo"

Cornet 3 sterk: discant; stemrollen; opschrift op pijp c': "cornet"

Unda Maris 8 vt: vanaf c; geperste ronde labia, expressions; pijpstokgaten C - B afgeplakt

Manuaalomvang: C - f''

Aangehangen pedaal: C - c' (met concaaf verloop der toetsen).

Winddruk: 60 mm (sinds 1939, voorheen hoger).

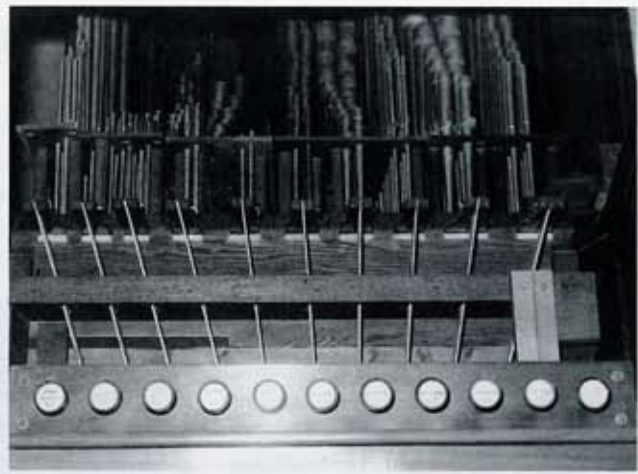
Met uitzondering van de metalen pijpen van Bourdon, Holpijp en Unda Maris heeft het pijpwerk op de lade in spitsboogvorm ingekraste bovenlabia en ronde ingekraste onderlabia.

De klaviatuur bevindt zich aan de linker zijkant (gezien uit de kerk); het pijpwerk heeft een piramidale opstelling op de lade. In de onderkas bevindt zich een magazijnbalg, waarnaast (in 1928 geplaatst?) een verticaal geplaatste reguleurbalg, gevoed door een windmachine schuinrechts achter het orgel; aan die kant is ook de oude handpomp nog aanwezig. Van het Reimschmitt-orgel uit 1658 res-

12 Van de komst van het nieuwe orgel in 1939 en de lotgevallen van het harmonium wordt ook verhaald in: Jan W. Kesler, *De torens vertellen mij ...* (z.p., z.j.) 23-24. De tekst is op pagina 88 van dit nummer van *Groninger Kerken* opgenomen.

7 De kerk van Marum; klaviatuur van het orgel.

8 De kerk van Marum. Blick op de lade; registermechaniek en pijpwerk bij weggenomen muziekbak.

teren slechts in het front panelen, stijlen, lijsten en regels van de middentoren, tussenvelden en de beide aansluitende spitse torens, alsmede de kappen van genoemde torens, – alles gemaakt van eikenhout. Ook het snijwerk aan de middentoren, spitse torens en beide tussenvelden lijkt oud; het ornamentwerk aan de bovenzijde van de buitenste torens is een imitatiebeschildering op blik uit 1890 van het al aanwezige snijwerk. De rest van de huidige kas ('pedaal'torens, zijwanden, achterwand en dakbeschot) en snijwerk dateert uit 1890 en is gemaakt van vurenhout.

Bij de verbreding van het front in 1890 zijn fragmenten van de oorspronkelijke zijkanten van de boven- en onderkas aan de frontzijde bewaard gebleven (onder andere van geboste panelen); daaruit blijkt dat de kas oorspronkelijk geen smallere onderbouw met consoles had. De oorspronkelijke kasdiepte bedroeg ongeveer 70 cm; sinds 1890 is deze verdiept tot zeker 150 cm. Het achterdeel van de kas is aanzienlijk lager. Onder het pijpfront zijn ajour-panelen geplaatst, waarachter zwart doek. Hier bevonden zich tot 1890 de klaviatuur en de panelen met de registertrekkers.

De hele kas is in een imitatie-eiken kleur geschilderd.

Het instrument verkeert momenteel in redelijke staat. Wel is de windlade niet geheel vrij van lekkage, zoals recentelijk bleek bij een 'blinde proef'.

Besluit

Het orgel te Marum plaatst ons voor vragen ten aanzien van zijn monumentale waarde. In feite is het 'slechts' een laatnegentiende-eeuws instrument in een kas met een deels oud front.

Een kleuronderzoek aan dat deel van de kas zal overigens nog interessante gegevens kunnen opleveren. Bij een 'steekproef' zijn op de onderkas sporen van de palissander beschildering aangetroffen. De bovenkas moet een zwak roze kleur hebben gehad, getuige sporen daarvan op het kransprofiel en de frontstijlen. Het onderzoek van de brede lijst van het kransprofiel leverde een lichtblauwe kleur en sporen van de "vergulde letteren van 't jaerschrift". Is het niet erg verleidelijk om dit oude front in ere te herstellen door het van de huidige verflagen te ontdoen? Maar deze 'renovatie' zal dan wel voorbij moeten gaan aan de latere toevoegingen van Van Gelder en aldus de huidige eenheid verstoren. Ondanks de aanwezigheid van het oude Reimschmittfront zullen we realiter moeten accepteren dat het instrument uiterlijk in hoge mate en innerlijk geheel het stempel van Van Gelder heeft gekregen en zal houden. In deze vorm is het instrument inmiddels ook al meer dan een eeuw oud en daarmee een historisch gegeven.

Alleen gemeten aan de kwaliteit van het werk van Van Gelder zullen we dus het instrument op werkelijke waarde kunnen schatten. Dat het oude front uit Ginne-

ken daar een intrigerende dimensie aan heeft toegevoegd, staat ondertussen als een paal boven water.

Over de schrijver

Drs. V.H.M. Timmer, Wethouder Iwe Hutstraat 152, 9351 RL Leek, telefoon 0594-513839, is in het dagelijks leven werkzaam als docent Aardrijkskunde aan *De Waezenburg* te Leek. In zijn vrije tijd houdt hij zich bezig met onderzoek op orgelhistorisch terrein. De resultaten daarvan zijn gepubliceerd in o.a. *De Mixtuur, Het Orgel en Groninger Kerken*. Ook werkt hij mee aan de lopende inventarisatie van het totale Groninger orgelbezit. Hij is lid van de orgelcommissie van de Stichting Oude Groninger Kerken en in die hoedanigheid mentor van het orgel te Marum.

Verantwoording illustraties

- 1, 7: Jan Hovinga, Zuidlaren.
- 2, 4: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.
- 3: Stichting Orgelcentrum, Leiden.
- 5, 6, 8: Victor Timmer, Leek.

De publicatie van 'Een interessant orgel te Marum' is mogelijk gemaakt door:

- Gemeente Marum
- Enkele bedrijven en particulieren in Marum, waaronder
- Gjaltema's Timmerfabriek b.v.